

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شرح قانون اساسی

فصل ششم - قوه مقننه

جلد سوم (اصول ۷۶ و ۸۴)

نویسندگان:

علی آریان نژاد

مهدی خطیب دماوندی

زیر نظر دکتر عباسعلی کدخدایی

استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

سرشناسه: اصغری، محمدرضا، ۱۳۶۶ -
عنوان قرارداد: ایران، قانون اساسی (جمهوری اسلامی)
عنوان و نام پدیدآور: شرح قانون اساسی فصل ششم - قوه مقننه / نویسندگان محمدرضا اصغری، حسین خلف رضایی، سیدمحمد مهدی راجی، زیر نظر عباسعلی کدخدایی.
مشخصات نشر: تهران: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۶ -
مشخصات ظاهری: ج: ۱۴/۵۲، ۵ س.م.
فروست: طرح های پژوهشی.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۷۸-۰۰۰-۶-۲ ج: ۱، ج: ۲، ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۷۸-۰۰۰-۶-۲ ج: ۳

وضعیت فهرست نویسی: فایا
یادداشت: نویسندگان جلد دوم محمدجوهری طهرانی، حمزه اشکبوس، حسین عبداللهی، زیر نظر عباسعلی کدخدایی است.
یادداشت: نویسندگان جلد سوم علی آریان نژاد، مهدی خطیب دماوندی.
یادداشت: ج: ۲ (چاپ اول: ۱۴۰۱).
یادداشت: ج: ۳ (چاپ اول: ۱۴۰۲) (فیا).
یادداشت: کتابنامه.
یادداشت: ج: ۳، اصول ۷۶ و ۸۴
موضوع: قانون اساسی
Constitutions
شناسه افزوده: خلف رضایی، حسین، ۱۳۶۳ -
شناسه افزوده: راجی، سیدمحمد مهدی، ۱۳۶۱ -
شناسه افزوده: کدخدایی، عباسعلی، ۱۳۴۰ -
شناسه افزوده: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان
رده بندی کنگره: ۴۱۳۹۶ ش ۶ الف / KM۱۲۲۷۰
رده بندی دیویی: ۳۴۴/۵۵۰۳۳
شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۲۰۸۱۵
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فایا

شرح قانون اساسی

فصل ششم - قوه مقننه - جلد سوم (اصول ۷۶ و ۸۴)

نویسندگان: علی آریان نژاد، مهدی خطیب دماوندی

زیر نظر دکتر عباسعلی کدخدایی

استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

ناشر: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان

نوبت چاپ: پائیز ۱۴۰۲

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۷۸-۰۰۰-۴-۱

تهران، خیابان شهید بهشتی رضی الله عنه، خیابان شهید سرافراز، کوچه پنجم پلاک ۱۱
کد پستی: ۱۵۹۷۸۵۶۱۱۳ | تلفن: ۰۲۱-۸۸۵۳۳۴۳۹ | نمابر: ۰۲۱-۶۴۰۱۴۸۱۷

(این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است)

nashr-rc.ir

ccri.ac.ir

فهرست اجمالی

- شرح اصل هفتاد و ششم قانون اساسی (علی آریان نژاد) ۱۵
شرح اصل هشتاد و چهارم قانون اساسی (مهدي خطيب دماوندي) ۷۳

فهرست تفصیلی

- پیشگفتار ۹
مقدمه ۱۱
شرح اصل هفتاد و ششم قانون اساسی ۱۵
چکیده ۱۷
مقدمه ۱۹
۱. چارچوب نظری پژوهش ۲۲
۱-۱. پیشینه شناسی ۲۲
۲-۱. مفهوم حق تحقیق و تفحص ۲۴
۳-۱. ماهیت حق تحقیق و تفحص ۲۶

- الف. منشأ حق..... ۲۶
- ب. استقلال یا عدم استقلال نسبت به کارکرد تقنینی مجلس..... ۲۷
- پ. تکلیفی یا تخییری بودن صلاحیت اعمال حق تحقیق و تفحص..... ۲۸
- ت. استمراری یا موردی بودن اعمال حق تحقیق و تفحص..... ۲۹
- ث. قابلیت سلب یا تحدید..... ۳۰
- ۴-۱. مبانی حق تحقیق و تفحص..... ۳۱
- الف. مبانی حقوقی..... ۳۱
- ب. مبانی فقهی..... ۳۲
- ۲. حدود صلاحیت..... ۳۳**
- ۱-۲. گستره‌ی نهادی حق تحقیق و تفحص..... ۳۳
- الف. نهاد صاحب حق..... ۳۴
۱. نهاد صالح..... ۳۴
۲. قابلیت تفویض..... ۳۵
- ب. نهادهای متعلق حق..... ۳۹
۱. اشخاص حقیقی..... ۳۹
۲. اشخاص حقوقی..... ۴۰
- الف. اشخاص حقوقی حقوق خصوصی..... ۴۰
- ب. اشخاص حقوقی حقوق عمومی..... ۴۱
۱. استثنائات ناشی از نگرش نظام‌مند به قانون اساسی..... ۴۲
۲. استثنائات ناشی از نظم عمومی..... ۴۷
- ۲-۲. دامنه‌ی موضوعی حق تحقیق و تفحص..... ۴۸
- الف. بیان موضوع حق..... ۴۹
- ب. استثنائات عموم موضوعی اصل ۷۶ قانون اساسی..... ۵۰
۱. استثنائات ناشی از نگرش نظام‌مند به قانون اساسی..... ۵۰
۲. استثنائات ناشی از نظم عمومی..... ۵۰
- ۳-۲. محدودیت‌های اعمال حق..... ۵۱
- الف. محدودیت‌های ناشی از نگرش نظام‌مند به قانون اساسی..... ۵۲
- ب. محدودیت‌های ناشی از نظم عمومی..... ۵۲

۵۳	..... الزامات و سازوکار اعمال حق تحقیق و تفحص
۵۴	..... ۱-۳. سازوکار اعمال حق
۵۶	..... ۲-۳. الزامات اعمال حق
۶۰	..... ۳-۳. ضمانت اجرای اعمال حق
۶۴	..... نتیجه‌گیری
۶۷	..... منابع و مأخذ
۷۵	..... شرح اصل هشتاد و چهارم قانون اساسی
۷۷	..... چکیده
۷۹	..... مقدمه
۸۲	..... ۱- پیشینه‌ی اصل ۸۴ قانون اساسی
۸۷	..... ۲- نظام حقوقی حاکم بر مسئولیت ملی نمایندگان
۸۸	..... ۱-۲- مبنای پیش‌بینی و اساسی‌سازی مسئولیت ملی نمایندگان
۹۳	..... ۲-۲- نسبت مسئولیت ملی نمایندگان با وظایف محلی و منطقه‌ای
۹۴	..... ۲-۲-۱- دامنه‌ی وظایف و مسئولیت نمایندگان در برابر مردم حوزه‌ی انتخابیه
۹۹	..... ۲-۲-۲- تراحم میان وظایف و مسئولیت‌های ملی و منطقه‌ای نمایندگان
۱۰۱	..... ۲-۲-۳- مداخله نمایندگان در مسئولیت‌های محلی یکدیگر
۱۰۲	..... ۲-۳- مسئولیت نمایندگان نسبت به سایرین
۱۰۳	..... ۲-۴- آثار مسئولیت نمایندگان در برابر ملت
۱۰۴	..... ۳- نظام حقوقی حاکم بر حق اظهارنظر نمایندگان
۱۰۸	..... ۳-۱- انواع و مصادیق اظهارنظر
۱۰۸	..... ۳-۱-۱- انواع و مصادیق اظهارنظر از حیث شکلی
۱۱۱	..... ۳-۱-۲- انواع و مصادیق اظهارنظر از حیث ماهوی
۱۱۴	..... ۳-۲- سازوکارهای اعمال حق اظهارنظر
۱۱۵	..... ۳-۲-۱- شیوه‌های مرسوم اعمال حق اظهارنظر
۱۱۷	..... ۳-۲-۲- استفاده از اطلاعات و مدارک دستگاه‌ها جهت اعمال حق
۱۲۱	..... ۳-۳- دامنه‌ی موضوعی و محتوایی اعمال حق
۱۲۳	..... ۳-۳-۱- محدودیت‌های محتوایی اعمال حق
۱۲۴	..... الف) رعایت احکام و موازین شرعی

- ۱۲۵.....(ب) رعایت امنیت ملی و امنیت عمومی.....
- ۱۲۸.....(ج) رعایت اخلاق عمومی و اجتناب از اظهارات مؤید عناوین مجرمانه.....
- ۱۳۰.....(د) التزام به وجه امت محور قانون اساسی.....
- ۱۳۱.....۳-۲-۳ محدودیت‌های شکلی اعمال حق.....
- ۱۳۱.....الف) محدودیت‌های ناشی از عوامل مؤثر درونی.....
- ۱۳۴.....ب) محدودیت‌های ناشی از عوامل مؤثر بیرونی.....
- ۱۳۵.....۳-۴-۴ دامنه‌ی مکانی اعمال حق.....
- ۱۴۰.....۳-۵-۴ دامنه‌ی زمانی اعمال حق.....
- ۱۴۱.....۳-۶-۳ تکلیفی یا تخییری بودن حق اظهار نظر نمایندگان.....
- ۱۴۴.....۳-۷-۳ امکان سلب یا تحدید حق اظهار نظر.....
- ۱۴۹.....۳-۸-۳ قابلیت تفویض حق اظهار نظر.....
- ۱۵۳.....۳-۹-۳ اعمال حق اظهار نظر به مثابه مداخله در امور.....
- ۱۵۵.....نتیجه‌گیری.....
- ۱۵۸.....منابع و مأخذ.....

پیشگفتار

اهمیت و جایگاه شورای نگهبان بر کسی پوشیده نیست و بیان تأکیدات مصرح در قانون اساسی، بیانات امام خمینی؛ و مقام معظم رهبری علیه السلام در خصوص اهمیت و جایگاه این نهاد در این مجال اندک نمی‌گنجد.

«پژوهشکده‌ی شورای نگهبان» به عنوان بازوی مشورتی حقوقی شورای نگهبان، علاوه بر ارائه‌ی نظرات مشورتی به شورای نگهبان در خصوص انطباق مصوبات مجلس شورای اسلامی و اساسنامه‌های مصوب دولت با قانون اساسی، به مطالعات نظری، راهبردی و کاربردی در خصوص موضوعات مختلف حقوق اساسی می‌پردازد. پژوهشکده، در این مسیر با استفاده از نیروهای جوان و مستعد دانشگاهی و حوزوی، موضوعات مختلف مورد نیاز جامعه‌ی علمی و مرتبط با صلاحیت‌های شورای نگهبان و همچنین نیازهای پژوهشی شورای نگهبان را

شناسایی کرده و به ترتیب اولویت در دستور کار قرار داد که ثمرات آن در قالب مقالات علمی- پژوهشی، گزارش‌های پژوهشی، گزارش‌های کارشناسی و کتاب‌های مختلف به جامعه‌ی علمی و شورای نگهبان تقدیم شده است.

کتاب حاضر نیز یکی از ثمرات فعالیت‌های علمی پژوهشکده‌ی شورای نگهبان است که اکنون در منظر جامعه‌ی علمی قرار می‌گیرد. شایسته است که در اینجا از زحمات استاد گرانقدر آقای دکتر عباسعلی کدخدایی و تمامی پژوهشگرانی که تألیف مقالات این مجموعه را برعهده داشتند، صمیمانه تشکر کرده و از خداوند متان برای آن‌ها توفیق روزافزون طلب کنیم. به یقین اگر همکاری نامبردگان و هم‌چنین کوشش عوامل اجرایی از جمله مسئول انتشارات، ویراستار، صفحه‌آرا و همه‌ی عزیزانی که در آماده‌سازی این کتاب سهم داشتند نبود، امروز شاهد به ثمر نشستن این تلاش علمی نبودیم.

در انتها با عنایت به مصون نبودن محصولات بشری از جمله این تلاش علمی از خطا و اشکال، از همه‌ی صاحب‌نظران و اندیشمندان تقاضا می‌کنیم از ارائه‌ی نظرات صائب خویش در راستای ارتقای کیفیت این اثر و سایر فعالیت‌های پژوهشکده دریغ نورزند.

ومن الله التوفيق وعليه التكلان

پژوهشکده شورای نگهبان

پاییز ۱۴۰۲

مقدمه

امروزه وجود قانون اساسی یکی از ملزومات حکومت محسوب می‌شود. قانون اساسی هر کشور بیانگر آمال و اهداف ملت، چارچوب‌ها و ضوابط کلی مدنظر و ساختارهای اساسی حکومت آن کشور است. در ایران نیز اولین قانون اساسی پس از نهضت مشروطه به تصویب رسید و بعد از مدت کوتاهی متمم قانون اساسی نیز تهیه شد که این دو، تا پیروزی انقلاب اسلامی معتبر بودند.

حضرت امام خمینی رحمته‌الله‌علیه، رهبر انقلاب اسلامی، از پیش از پیروزی انقلاب به فکر تهیه قانون اساسی بودند و فرمان تهیه‌ی پیش‌نویس قانون اساسی را به برخی از صاحب‌نظران دادند. این پیش‌نویس پس از فراز و فرودها و با تغییراتی، به مجلسی

مرکب از منتخبان مردم با نام «مجلس بررسی نهایی قانون اساسی» ارائه و با اصلاحات و الحاقات و تغییرات متعددی تصویب شد و به عنوان «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» به تصویب مردم و تأیید امام خمینی: رسید. اولین قانون اساسی پس از انقلاب اسلامی با گذشت ده سال از اجرا، بنا به دستور امام خمینی: بازنگری شد و با رأی مثبت مردم و تأیید رهبر معظم انقلاب، تاکنون مُجراست.

به تصریح نخستین عبارت مقدمه‌ی قانون اساسی، «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه‌ی ایران بر اساس اصول و ضوابط اسلامی است که انعکاس خواست قلبی امت اسلامی می‌باشد». در اصول متعدد قانون اساسی نیز تأثیر اصول و موازین اسلامی کاملاً آشکار است. البته این بدان معنا نیست که در تدوین این قانون، از تجربیات بشری بهره‌ای برده نشده، بلکه بنا، بر استفاده از آورده‌های نقلی و عقلی در کنار هم و مزج آنها بوده است. از این رو در تبیین این قانون ضروری است به مبانی عقلی و نقلی اصول قانون اساسی نیز توجه کرد، امری که در تبیین اصول قانون اساسی کمتر مدنظر قرار می‌گیرد. بی‌توجهی به مبانی انقلاب اسلامی در تبیین و تشریح اصول قانون اساسی برآمده از دل انقلاب، موجب تفاسیری مغایر با متن و روح آن می‌شود. با توجه به گذشت قریب به چهار دهه از اجرای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و ایجاد رویه‌هایی در این خصوص از سوی مجریان از جمله قوای سه‌گانه، شورای نگهبان، مجمع تشخیص مصلحت نظام و...، توجه به این رویه‌ها و تحلیل آنها می‌تواند در تبیین اصول قانون اساسی و تفسیر این قانون مؤثر باشد. همچنین با توجه به جایگاه شورای نگهبان در تفسیر قانون اساسی و نیز نظارت بر مصوبات مجلس از جهت عدم مغایرت با موازین شرع و قانون اساسی، نظرات این شورا در این میان از جایگاه والایی برخوردار است. به علاوه، توجه به سابقه‌ی تصویب اصول قانون اساسی و پیشینه‌ی آن موضوع در دوران پیش از انقلاب نیز می‌تواند در فهم مراد مقنن اساسی و چرایی ورود آن موضوع به قانون اساسی راهگشا باشد.

در کنار ابعاد مذکور، توجه به مطالعات تطبیقی نیز همواره در شناخت نقاط قوت و ضعف قوانین نقش آفرین بوده است و در مطالعات حقوق اساسی نیز از این نقش کاسته نمی‌شود.

هرچند تاکنون کتب و مقالات متعددی در خصوص قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نگاشته شده که در جای خود نیز شایسته‌ی تقدیر و قابل استفاده است، ولی جای خالی شرحی جامع و همه‌جانبه در خصوص هریک از اصول قانون اساسی که ابعاد فوق را در نظر داشته باشد، به شدت احساس می‌شود. نزدیک به ده سال قبل تصمیم گرفته شد تا شرحی هرچند مختصر بر اصول قانون اساسی تهیه و به علاقمندان مباحث حقوق اساسی تقدیم گردد. از این رو جمعی از پژوهشگران حوزه حقوق عمومی، زیر نظر اینجانب گرد هم آمده و با هدف نگارش شرحی جامع بر هریک از اصول قانون اساسی شروع به کار کردند.

در این کار، هریک از پژوهشگران، نگارش شرح یک یا چند اصل از اصول قانون اساسی را بسته به مطالعات تخصصی خود بر عهده گرفته و پس از نگارش متن، سایرین به صورت مکتوب در مورد آن اظهار نظر کرده و در نهایت در جلسه‌ای با حضور اینجانب، نظرات پیرامون متن نگاشته شده جمع‌بندی شده و سپس نویسنده با توجه به مباحث مطروحه، متن را اصلاح و نهایی کرده است.

این مجموعه وجوه تمایز متعددی نسبت به کارهایی که تاکنون در این عرصه انجام شده است، دارد که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: توجه به مبانی انقلاب اسلامی و موازین اسلامی در تبیین اصول قانون اساسی؛ نگاه به سابقه‌ی موضوعات مطرح در هر اصل قانون اساسی در قانون اساسی مشروطه، مشروح مذاکرات قانون اساسی و همچنین قوانین و مقرراتی که در خصوص آن موضوع، در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران به تصویب رسیده است؛ توجه به نظرات مختلف شورای نگهبان در مورد هر اصل قانون اساسی اعم از نظرات تفسیری و سایر نظرات شورا؛ در نظر داشتن ارتباط اصول مختلف قانون اساسی با یکدیگر؛

توجه به مطالعات تطبیقی و در نهایت و حسب مورد، آسیب‌شناسی نظری و عملی اصل مورد بحث.

با توجه به اینکه از ابتدای شروع این کار، هریک از پژوهشگران بسته به پیشینه‌ی مطالعاتی خویش، شرح یک یا چند اصل از اصول قانون اساسی را برعهده گرفت، ترتیب مقالات آماده‌شده با ترتیب اصول قانون اساسی مشابه نیست. از این رو تصمیم بر آن شد که مقالات آماده‌شده، با توجه به فصول قانون اساسی، در کنار هم قرار گرفته و مجلدات این مجموعه را تشکیل دهد. آنچه در برابر خوانندگان گرامی قرار دارد، در بردارنده‌ی دو مقاله در شرح فصل ششم اصل ۷۶ قانون اساسی (آقای علی آریان نژاد پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان)، اصل ۸۴ قانون اساسی (آقای مهدی خطیب دماوندی پژوهشگر پژوهشکده شورای نگهبان) می‌باشد. امیدوارم که مجلدات بعدی این مجموعه نیز به زودی برای انتشار آماده شده و به جامعه علمی کشور عرضه شود.

در اینجا از تمام کسانی که در تهیه‌ی این مجموعه و پیشبرد آن به هر نحو مؤثر بودند، تشکر کرده و توفیقات روزافزون ایشان را از خداوند متعال خواهانم.

دکتر عباسعلی کدخدایی
استاد دانشگاه تهران